

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра історії та культури української мови

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з навчальної роботи,

проф. Гаврилюк С. В. _____

«__» _____ 20__ р.

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

РОБОЧА ПРОГРАМА

нормативної навчальної дисципліни

підготовки бакалавра

напряму 6.020303 «Філологія (Українська мова та література)»

Робоча програма навчальної дисципліни «Історична граматика » для студентів напряму підготовки 6.020303 «Філологія (Українська мова та література)».

«___» _____ 20__ р. – ___ с.

Розробник: Павленко Л.П., кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови

Рецензент: Колтуцька П.А. кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології

Робоча програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри історії та культури української мови.

Протокол № 12 від 22 травня 2013 р.

Завідувач кафедри:

С. К. Богдан

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією Інституту філології та журналістики.

Протокол № 9 від 17 червня 2013 р.

Голова науково-методичної комісії інституту

Р. С. Зінчук

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою університету.

Протокол № ___ від «___» _____ 20__ р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
<p>Кількість кредитів: 5</p> <p>Модулів: 2.</p> <p>Змістових модулів: 3.</p> <p>ІНДЗ: є.</p> <p>Загальна кількість годин: 180</p> <p>Тижневих годин – аудиторних: 3, самостійної роботи: 1 індивідуальної роботи: 1</p>	<p>Галузь знань 0203 «Гуманітарні науки»</p> <p>Напрямок підготовки 6.020303 «Філологія (Українська мова та література)»</p> <p>Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»</p>	<p>Денна форма навчання.</p> <p>Нормативна.</p> <p>Рік підготовки: 2–3.</p> <p>Семестр: 4–5.</p> <p>Лекції: 70 год.</p> <p>Практичні заняття: 34 год.</p> <p>Самостійна робота: 38 год.</p> <p>Індивідуальна робота: 38 год.</p> <p>Форма контролю: екзамен.</p>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра філології, викладача української мови і літератури та зарубіжної літератури курс історичної граматики української мови передбачено як навчальну й наукову дисципліну, яка подає ґрунтовний історичний коментар до фонетичних і граматичних явищ сучасної української мови.

Структурно цей курс органічно поєднує кілька тематичних блоків: з'ясування історичного місця української мови в колі слов'янських мов, визначення найдавніших, праслов'янських коренів в історії української мови, докладна характеристика фонетичної і граматичної будови української мови в діяхронічному аспекті.

Вивчаючи звукову систему та словозміну української мови з історичного погляду мови, студенти пізнають основні мовні закони, що визначали розвиток праслов'янської мови, а згодом і української мови на різних етапах її історії. У такий спосіб готується надійний ґрунт для ефективного вивчення історії української літературної мови, сучасної української літературної мови та інших слов'янських мов.

Вивчаючи курс «Історичної граматики української мови», студенти **повинні знати:**

- історію виникнення української мови, періодизацію розвитку, основні джерела вивчення, роль народнорозмовного джерела у становленні найважливіших ознак української мови ;
- особливості формування звукової системи української мови;
- особливості формування граматичної системи української мови.

вміти:

- оперувати основною історико-лінгвістичною термінологією;
- читати та відтворювати сучасною мовою староукраїнські тексти різної хронологічної кваліфікації;
- давати історико-лінгвістичний коментар до явищ української фонетики та словозміни.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Вступ

Тема 1. Вступ. Історія української мови як наукова й навчальна дисципліна.

Предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. Зв'язок історії мови з іншими науковими дисциплінами. Методологічна основа курсу. Проблема внутрішніх законів розвитку мови. Специфіка діахронічного вивчення лінгвістичних об'єктів.

Тема 2. Основні джерела історичного вивчення української мови

Найважливіші пам'ятки староукраїнської мови. Класифікація давніх писемних пам'яток. Українські говори як джерело пізнання історії української мови. Інші джерела діахронічного вивчення мови української нації. Історія мови в наукових працях.

Тема 3. Періодизація історії української мови

Виникнення української мови. Поняття „давньоруська мова”. Проблема періодизації історії української мови. Мова української народності і нації.

Змістовий модуль 2. Фонетична система української мови в діахронії

Тема 1. Вступ. Фонологічна система ранньої праслов'янської мови

Предмет і завдання історичної фонетики. Характеристика методів історико-фонетичних досліджень. Фонологічна система ранньої праслов'янської мови. Йотова палаталізація. Палаталізація задньоязикових.

Тема 2. Структура складу в праслов'янській мові

Закон складового сингармонізму. Закон відкритого складу. Звукові процеси, пов'язані з дією закону відкритого складу і їх відбиття в сучасній українській мові.

Тема 3. Фонологічна система протоукраїнської мови дописемного періоду

Втрата звука **й** на початку слова перед **е** та зміна **е** в **о**. Зміна носових голосних в неносові. Розвиток повноголосся. Рефлекси **ор**, **ол** на початку слова перед приголосним. Зміна **ѣ** в **і** перед складом з наголошеним **і**. Виникнення фарингального **г**.

Тема 4. Фонологічна система староукраїнської мови в період появи писемності

Загальна характеристика фонологічної системи цього періоду. Рефлекси зредукованих **ь** та **ѣ**. Зміна **ь** та **ѣ** в сполученні з **р**, **л** в староукраїнській мові.

Тема 5. Наслідки занепаду зредукованих

Перебудова складу. Морфемні зміни, пов'язані із занепадом зредукованих. Наслідки занепаду в системі голосних. Наслідки занепаду в системі приголосних

Тема 6. Власне українські фонетичні зміни

Зміна **е в о** в певних фонетичних умовах. Історія звука **ѣ**. Злиття давніх **ы** та **і** в одному голосному **и**. Депалаталізація приголосних перед **е** та давнім **і**. Зміна етимологічного **о в а** українській мові. Зміна **е в а**; зближення лабіалізованих голосних **о і у** та голосних **е й и**; втрата ненаголошеного голосного на початку слова. Історія шиплячих **і ц**. Поява африката **дж**. Протетичні приголосні в українській мові. Сформування системи фонем сучасної української мови .

Змістовий модуль 3. Граматична система української мови в діячронії

Тема 1. Вступ

Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови (діячронічний аспект). Основні іменні й дієслівні граматичні категорії .

Тема 2. Іменник

Місце іменника в системі праслов'янських частин мови. Словотвірні характеристики іменників. Основні граматичні категорії іменників (діячронічний аспект). Різновиди давніх іменних основ. Поняття детермінативна. Відмінювання іменників різних структурних типів. Поступове руйнування традиційної іменникової словозміни. Джерела формування сучасних іменникових парадигм української мови. .

Тема 3. Займенник

Граматична характеристика займенника. Розряди займенників за значенням. Особливості відмінювання займенників і діячронічному аспекти. Становлення сучасних форм словозміни іменників..

Тема 4. Прикметник

Місце прикметника в системі частин мови. Іменні й займенникові форми прикметників, їх розвиток. Відмінювання прикметників. Формування сучасних форм прикметникової словозміни. Історія форм прикметникового ступенювання .

Тема 5. Числівник

Граматичні ознаки числівників. Основні відомості про склад і джерела становлення числівникових слів. Структурні характеристики числівників різних типів у праслов'янській мові. Джерела становлення українських числівників. Особливості відмінювання числівників в українській мові: діячронічний аспект .

Тема 6. Дієслово

Місце дієслова в системі частин мови. Граматичні категорії і форми дієслова. Система дієслівних часових форм. Класи дієслів. Історія форм теперішнього часу. Морфологічні і значеннєві ознаки минулих часів дієслова, їх розвиток. Морфологічні і значеннєві ознаки майбутніх часів дієслова в діячронії. Розвиток форм умовного й наказового способів. Неособові форми дієслова в історичному аспекти .

Тема 7. Синтаксис

Предмет і завдання історичного синтаксису. Способи вираження головних і другорядних членів речення.. Характеристика розвитку основних структурних комунікативних типів речення. Історичні зміни у функціонуванні відмінків у структурі речення. Давальний самостійний. Основні характеристики складного речення в історичному аспекті.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лекц.	Практ.	Інд.	Сам.
Змістовий модуль 1. Вступ					
Тема 1. Історія української мови як наукова й навчальна дисципліна	8	4	1	2	2
Тема 2. Основні джерела історичного вивчення української мови	10	4	1	2	2
Тема 3. Періодизація історії української мови	8	2	2	2	2
Разом за змістовим модулем 1	26	10	4	6	6
Змістовий модуль 2. Фонетична система старослов'янської мови та її формування					
Тема 1. Фонологічна система ранньої праслов'янської мови	11	4	2	3	2
Тема 2. Структура складу в праслов'янській мові	9	2	2	3	2
Тема 3. Фонологічна система протоукраїнської мови дописемного періоду	16	6	4	4	2
Тема 4. Фонологічна система староукраїнської мови в період появи писемності. Рефлекси зредукованих	11	4	2	3	2
Тема 5. Наслідки занепаду зредукованих	15	4	4	5	2
Тема 6. Власне українські фонетичні зміни	16	4	4	6	2
Разом за змістовим модулем 2	78	36	18	16	12
Змістовий модуль 3. Система словозміни старослов'янської мови та її формування					
Тема 1. Вступ. Загальна характеристика граматичних класів і граматичних категорій в діахронії	7	2	–	2	3
Тема 2. Іменник. Історія словозміни іменників I і II відмін	10	4	2	2	2
Тема 3. Іменник. Історія словозміни іменників III і IV відмін	9	2	2	3	2
Тема 4. Займенник	7	2	1	2	2
Тема 5. Прикметник	7	2	1	2	2
Тема 6. Числівник.	6	2	–	2	2
Тема 7. Дієслово. Історія форм теперішнього і минулого часів.	12	4	2	3	3
Тема 8. Дієслово. Історія форм майбутнього часу, умовного й наказового способів. Неособові форми дієслова в історичному аспекті.	13	4	4	3	2
Тема 9. Синтаксис	5	2	–	1	2
Разом за змістовим модулем 3	76	24	12	20	20

Усього годин	180	70	34	38	38
--------------	-----	----	----	----	----

5. Теми практичних занять

№ з/п	Тема, питання для обговорення	Кількість годин
1	Історія української мови як наукова й навчальна дисципліна. Предмет, завдання і значення курсу. Зв'язок історії мови з іншими науковими дисциплінами. Методологічна основа курсу. Специфіка діахронічного вивчення лінгвістичних об'єктів.	1
2	Основні джерела історичного вивчення української мови . Найважливіші пам'ятки української мови. Історія мови в наукових працях. Класифікація пам'яток української мови.	1
3	Періодизація історії української мови. Виникнення української мови. Проблема періодизації української мови. Поняття „давньоруська мова”. Походження писемності у східних слов'ян. Основні ознаки української мови	2
4	Фонологічна система ранньої праслов'янської мови Загальна характеристика фонетичної системи праслов'янського періоду. Палаталізації задньоязикових приголосних. Зміни приголосних під впливом <i>й</i> .	2
5	Структура складу в праслов'янській мові. Загальна характеристика складу в праслов'янській мові. Закон складового сингармонізму. Закон відкритого складу. Фонетичні зміни, пов'язані з дією закону відкритого складу.	2
6	Фонологічна система протоукраїнської мови дописемного періоду Зміни початкового <i>йе</i> в <i>о</i> . Зміна носових голосних в неносові. Розвиток повноголосся. Рефлекси <i>ор, ол</i> на початку слова перед приголосними. Виникнення фарингального <i>г</i> .	4
7	Фонологічна система староукраїнської мови в період появи писемності. Рефлекси зредукованих. Фонологічна система давньої української мови періоду появи писемності. Місце зредукованих в системі вокалізму того часу. Походження зредукованих, їх фонетична якість. Зміни зредукованих залежно від сильної чи слабкої позиції в слові. Зміни зредукованих у сполученні з <i>р, л</i> .	2
8	Наслідки занепаду зредукованих. Загальні причини занепаду зредукованих. Наслідки занепаду зредукованих у системі голосних. Наслідки занепаду зредукованих у системі	4

	приголосних. .	
9	Власне українські фонетичні зміни. Зміна л у в у зв'язку із занепадом зредукованих. Зміна е в о в певних фонетичних умовах. Історія звуку ѣ . Злиття давніх ы та і в одному звукові и . Дєпалаталізація приголосних. Історія шиплячих і ц . Протетичні приголосні. Інші фонетичні зміни цього періоду. Сформування системи фонем сучасної української мови.	4
10	Іменник. Історія словозміни іменників I і II відмін. Місце іменника в системі праслов'янських частин мови. Основні граматичні категорії іменника. Різновиди давніх іменних основ. Поняття детермінативна. Руйнування традиційної іменникової словозміни в староукраїнській мові. Особливості давнього відмінювання іменників I, II відмін.	2
11	Історія словозміни іменників III і IV відмін Джерела становлення сучасних відмінкових закінчень іменників I – IV відмін. Словозміна множинних іменників. Повний морфологічний розбір іменника.	2
12	Займенник. Прикметник. Дві групи займенників у праслов'янській мові. Основні морфологічні й синтаксичні характеристики давніх займенників. Розвиток займенникових форм в українській мові. Морфологічний аналіз займенників. Місце прикметника в системі праслов'янських частин мови. Іменні й займенникові прикметники. Історія прикметникових форм в українській мові. Розвиток форм вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників. Морфологічний аналіз прикметників.	2
13	Дієслово. Історія форм теперішнього і минулого часів. Місце дієслова в системі лексико-граматичних класів слів праслов'янської мови. Граматичні категорії і форми дієслова в діахронічному аспекті. Типи дієслівних основ і їх роль у формотворенні. Характеристика давніх форм теперішнього часу, їх розвиток. Морфологічні і значеннєві ознаки минулих часів дієслова в праслов'янській мові: а) значення і творення форм аориста й імперфекта – простих минулих часів; б) значення й творення форм перфекта й плюсквамперфекта – складених минулих часів. Витворення сучасних форм минулого часу в українській мові.	2
14	Морфологічні і значеннєві ознаки майбутніх часів дієслова в праслов'янській мові. Характеристика форм вираження майбутньої дії. Значення і засоби вираження форм умовного способу. Неособові форми дієслова, їх значеннєва й структурна характеристика. Історія форм майбутнього часу, умовного й наказового способів. Граматичний розбір дієслова.	4

	Разом 34 год.
--	----------------------

6. Самостійна робота

Самостійна робота студентів включає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, вивчення окремих питань, що не були розглянуті в курсі лекцій, підготовку до практичних занять, яка передбачає, зокрема, виконання системи вправ практичного характеру.

Ефективність самостійної роботи студента викладач виявляє на практичних заняттях, під час тематичного тестування і відбиває в загальній оцінці за тему.

Теми, які повністю винесено на самостійне опрацювання, подані окремо і стосуються проблем модулів №1 та №3.

Зміст самостійної роботи студентів

№ з/п	Тема, зміст роботи	Кількість годин
1	Історія української мови як наукова й навчальна дисципліни Опрацювати теоретичні положення, висвітлені у відповідному розділі посібника Л.П.Павленко «Історична граматики української мови». За рекомендованими працями із загального мовознавства з'ясувати питання синхронії – діахронії, специфіки порівняльно-історичного вивчення мовних явищ.	2
2	Основні джерела історичного вивчення української мови Укласти бібліографію до питання № 6 практичного заняття.. Дібрати власні приклади діалектного ілюстративного матеріалу до теми.	2
3	Періодизація історії української мови. За посібником Л.П.Павленко «Історична граматики української мови» дослідити особливості різних авторських класифікацій періодизації історії української мови. Опрацювати наукову роботу Костянтина Тищенка.	2
4	Фонологічна система ранньої праслов'янської мови Укласти тези статті М.Флайєра – «Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. –С. 7– Виписати три поетичні строфи. Відшукати в них випадки чергування приголосних, зумовлені палаталізаціями задньоязикових чи йотовою палаталізацією.	2
5	Структура складу в праслов'янській мові Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 16,17.Виконати завдання та вправи § 5 в посібнику:	2
6	Фонологічна система протоукраїнської мови дописемного періоду. Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 22 (письмово), 25 (письмово), 31 (усно). Навести 10 самостійно дібраних слів для ілюстрації питання №2. З пам'яток української мови виписати речення з 10 словами, які ілюструють історію повноголосних / неповноголосних звукосполучень.	2
7	Фонологічна система староукраїнської мови в період появи писемності. Рефлекси зредукованих Із збірника вправ „Історична граматики української мови”	2

	<p>Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 40 (письмово), 45 (письмово), 47 (усно).</p> <p>У самотійно дібраному уривку з «Повѣсти временныхъ лѣтъ» позначити сильні й слабкі зредуковані.</p> <p>Визначити, чи закономірними є такі форми: яблучний, кривавий, кров'яний, чорнобровий, брови, глитай, глотковий, глитати, закривавлений, яблук.</p>	
8	<p>Наслідки занепаду зредукованих</p> <p>Законспектувати статтю А.М.Залеського – Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові // Мовознавство. – 1986. – №6. – С. 55 – 65.</p> <p>Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 51 (письмово), 68 (письмово), 72 (усно).</p> <p>Із самотійно дібраного уривка твору сучасної української літератури виписати речення з 20 словами, що ілюструють наслідки занепаду зредукованих в системі голосних і приголосних, дати стисле пояснення цих явищ.</p>	2
9	<p>Власне українські фонетичні зміни</p> <p>Укласти план відповіді на питання № 3.</p> <p>Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 58 (письмово), 77 (письмово), 80 (усно), 81(письмово), 86 (усно).</p> <p>Укласти порівняльну таблицю особливостей ранньої праслов'янської протоукраїнської дописемної фонологічної систем, фонологічної системи періоду появи писемності та сучасної української.</p>	2
10	<p>Загальна характеристика граматичних класів і граматичних категорій.</p> <p>За посібником Л.П.Павленко укласти таблицю праслов'янського поділу імен за детермінативами. Укласти тези до теми «Детермінативи в історії граматичної будови української мови».</p>	3
11	<p>Іменник. Історія словозміни іменників I, II, III, IV відмін</p> <p>Із „Галицько-Волинського літопису” чи іншої пам'ятки української мови виписати уривок із двадцятьма іменниками, виконати їх морфологічний розбір. Звернути увагу на первинні й вторинні закінчення іменників.</p>	4
12	<p>Займенник</p> <p>Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 131, 140 (1 абзац).</p>	2
13	<p>Прикметник. Провідміняти 4 прикметники (2 членні, 2 нечленні).</p> <p>Із пам'ятки староукраїнської мови (на вибір студента) виписати 10 речень з прикметниками, виконати їх морфологічний розбір.</p>	2
14	<p>Числівник. Дібрати з посібника Л.П.Павленко різноструктурні й різні за значенням числівники.</p>	2

15	Дієслово. Граматичні характеристики. Класи дієслів. Історія форм теперішнього і минулого часів Із збірника вправ „Історична граматики української мови” Л.І.Коломієць, А.В.Майбороди виконати вправи 163, 168 (6 речень на вибір), 178 (4 абзаци).	3
16	Історія форм майбутнього часу, умовного й наказового способів. Неособові форми дієслова в історичному аспекті. Із тексту літописів (на вибір студента) виписати 12 речень, проаналізувати в них дієслівні форми.	2
17	Синтаксис. Із посібника Л.П.Павленко виписати приклади специфічних характеристик староукраїнського синтаксису.	2
Разом		38

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

I. ТЕМА 1. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ З ПАЛЕОГРАФІЇ. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ПИСЕМНОСТІ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

ПЛАН

1. Палеографія та її значення для лінгвістичного вивчення пам'яток мови.
2. Основні відомості з палеографії: предмет, завдання цієї науки.
3. Основні відомості з історії виникнення писемності.
4. Виникнення і розвиток писемності у східних слов'ян.
5. Глаголичне й кириличне письмо.
6. Питання про існування писемності на східнослов'янських землях до запровадження християнства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л.А. Питання походження української мови: Історичний коментар до української мови // Вибр. праці: В 5 т. – Т.5. – К., 1977. – С.10 – 25.
2. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // 2 Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1993. – С. 7– 12.
3. Истрин В. Развитие письма. – М., 1964. – 427 с.
4. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979. – С. 7– 64.
5. Карпенко Юрій. Коли і як виникла українська мова//Мовознавство: Тези та повідомлення II Міжнародного конгресу українців. – Х., 1996. – С. 75– 81.
6. Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов // Мовознавство. – 1992. – №5. – С. 3 – 11.
7. Кондрашов Н.А. Славянские языки. – М., 1986. – С. 5 – 6.
8. Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови. –Х., 1965. –С.3 – 53.
9. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генезис та історії української мови // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 3– 15;1998. – №1. –С. 3 – 13.
10. Пешак М.М. Історичні писемні пам'ятки як джерело розвитку мовознавчої науки//Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 49 – 54.
11. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова. – К., 1993. – С. 3 – 101.
12. Півторак Г.П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С.18 – 25.
13. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов. – К., 1988. – С. 3 – 9.

14. Русская палеография. – М., 1964. - 243 с.
15. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К., 1992. – С. 5–7.
16. Тараненко О.О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 35 – 38.
17. Филин Ф.П. Про походження російської, української і білоруської мов // Мовознавство. – 1972. – № 5.
18. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії) // 2 Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1993. – С. 54–66.

Завдання:

1. Скласти короткі тези відповіді на кожне питання.
2. Законспектувати статтю Г.П.Півторака.

Форми контролю: співбесіда, перевірка письмового завдання.

**ТЕМА 2. СПОРІДНЕНІСТЬ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ. МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ СЕРЕД ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ**

ПЛАН

1. Спорідненість слов'янських мов.
2. Місце української мови серед інших слов'янських мов.
3. Виникнення української мови.
4. Українська мова на різних етапах її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л.А. Питання походження української мови: Історичний коментар до української мови // Вибр. праці: В 5 т. – Т.2 – К., 1977. – С. 10–25.
2. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // 2 Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1993. – С. 7–12.
3. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979. – С. 7–64.
4. Карпенко Юрій. Коли і як виникла українська мова // Мовознавство: Тези та повідомлення II Міжнародного конгресу українців. – Х., 1996. – С. 75–81.
5. Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 3 – 11.
6. Кондрашов Н.А. Славянские языки. – М., 1986. – С. 5 – 63.
7. Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови. –Х., 1965. – С. 3 – 53.
8. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1977. – № 6. – С. 3 – 15; 1998. – № 1. – С. 3 – 13.
9. Пещак М.М. Історичні писемні пам'ятки як джерело розвитку мовознавчої науки // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 49 – 54.
10. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова. – К., 1993. – С. 3 – 101.
11. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов. – К., 19088. – С. 3 – 9.
12. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К., 1992. – С. 5–7.
13. Тараненко О.О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 35 – 38.
14. Филин Ф.П. про походження російської, української і білоруської мов // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С.13 – 25.
15. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії) // 2 Міжнародний конгрес українців. –Львів, 1993. – С. 54 – 66.

Завдання:

Відповісти на питання (письмово):

- Чим зумовлена спорідненість слов'янських мов?

- Назвати специфічні ознаки української мови.
 - Як сучасна наукова література тлумачить походження української мови?
- Форма контролю:** співбесіда.

ТЕМА 3. ОСНОВНІ СЛОВОТВОРЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІМЕННИКА ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. – Ужгород, 1960. – С.104 – 139.
2. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). – К., 1993.
3. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV- XV ст. – К., 1958. – 268 с.
4. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. – С. 107–114.
5. Історія української мови: Морфологія. – К., 1979. – С.56–71.
6. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К., 1964. – Ч.І – С.13–56.

Завдання:

Дібрати з хрестоматії власні приклади похідних іменників, класифікувати їх за способами словотворення.

Форми контролю: перевірка виконання письмового завдання.

ТЕМА 4. ІСТОРІЯ ФОРМ ПРИКМЕТНИКОВОГО СТУПЕНЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. – Ужгород, 1960. – С. 218 – 224.
2. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – С.184 – 201.
3. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. – С. 180.
4. Історія української мови: Морфологія. – К., 1979. – С. 56 – 58.

Завдання:

Укласти схеми утворення ступенів порівняння прикметників, вказати, які фонетичні процеси супроводжували процеси ступенювання прикметників.

Форма контролю: усне опитування.

ТЕМА 5. ІСТОРІЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ ФОРМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПЛАН

1. Основні структурні і значеннєві розряди прислівників у праслов'янській мові.
2. Формування і розвиток системи прислівників української мови.
3. Відзайменникові, відприкметникові й відіменникові прислівники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. – С. 226 – 241.
2. Історія української мови: Морфологія. – К., 1979. – С. 241– 278.

Завдання:

Стисло відповісти на питання плану (письмово).

Форма контролю: співбесіда.

ТЕМА 6. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПЛАН

1. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток і вигуків у праслов'янській мові.
2. Розвиток системи службових частин мови в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. – С. 241–253.
2. Історія української мови: Морфологія. – К., 1979. – С. 279–302.

Завдання:

З пам'яток староукраїнської мови дібрати по 10 прикладів кожної з названих у плані частин мови, перевірка виконання письмового завдання.

7. Індивідуальна робота

Індивідуальна робота студентів передбачає графічний, фонетичний, морфологічний аналіз староукраїнських текстів відповідно до розробленої системи завдань, виконується на основі знань, умінь та навичок, одержаних під час лекційних і практичних занять.

З огляду на специфіку навчальної дисципліни індивідуальні завдання не винесено в окремий модуль, а чітко розподілено за конкретними темами. Виконання індивідуальних завдань викладач контролює на практичних заняттях (усний контроль, перевірка зошитів), а відповідний матеріал відбиває в підсумкових тестах, які студенти виконують після вивчення кожної теми.

Зміст індивідуальної роботи студентів

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ІСТОРИЧНОЇ ФОНЕТИКИ

Быста два мѣжа нѣкая от великѣх града того, дръга свѣтъ, Иоаннъ и Сергій. И сіа прїидоста въ церковѣ вогонареченнѣю и видѣста свѣтъ паче солнца на иконѣ чюднѣи богородничнѣи, и въ дѣховное братство прїидоста. По мнзѣхъ же лѣтѣхъ Иоаннъ, разболѣвся, остави сына своего Захарію 5 лѣт сѣща. И прїизва игумена Никона и раздаа имѣніе свое нищим и часть сыновію дастъ Сергію: 1000 гривенъ сребра и 100 гривенъ злата. Предасть же и сына своего Захарію, юна сѣща, на соблюденіе дрѣгѣ своему, яко братѣ вѣрнѣ, заповѣдавъ тому, яко егда вѣзмѣжаеть сынъ мой, дайже єму злато и сребро.

Баше около града лѣсъ и боръ великъ и бахѣ ловаща звѣри бахѣ мѣжи мѣдри и смыслены и нарицахѣся Полане, от нѣхъже єсть Полане в Киевѣ и до сего дне. Ини же не свѣдѣще рекоша. тако Кии єсть перевозникъ былъ оу Киева во баше перевозъ тогда с онога стороны Днѣпра. Тѣмъ глахѣ на перевозъ на Киевѣ, аще во бы перевозникъ Кии, то не бы ходилъ Црюгородѣ.

Тежѣ ѣставѣмъ, естлибы хто челедѣ свою неволнѣю в голодѣ выбилъ з двора прочѣ, нехотѣчи нѣхъ перѣховывати, а они бы ся сами в голодѣ перѣкормили, таковыє вже не маотѣ быти невольными але вольными. А втакже тымъ обычаємъ: ижѣ колы хто тѣю свою челедѣ выбилъ тогда ся она маєтъ оповедити врадникѣ в повете або врадѣ месткомѣ бурмистрѣ або мещаномъ.

Самъ Александръ Божю милостю великий князь литовский руский жомойтский и иныхъ чиними ведати симъ листомъ нашимъ хто на него посмотритъ або чтучи его услышитъ кому жъ того потребу будетъ ведати приездчати къ намъ земляне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны и повелили передъ нами що жъ привилен на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинуль ино воны били намъ чоломъ щобыхмо имъ тое село ихъ Осекрово потвердили нашимъ листомъ.

А се ми панъ панъ дѣдичъ Та(р)нѣвски(и). Староста рускои зе(м)ли познаваемы то наши(м) листомъ господара ншого милостивого наказаніемъ корола владыслава полского. Его приказаніемъ то ес мы вчинили ро(з)издъ межи патвакги королевои дѣдиною а межи рытаревичи Гри(ц)ковою дѣдиною вѣчъною. Призвали есмо к тому ро(з)издъови земланы старыи и молвдыи богары руский....

Куды они ста(р)ци пошли по зе(м)ли туда е(с)мо велили копати границу межи патвакги королевои дѣдиною а межи Рытиревичѣ Гри(ц)ковою дѣдиною вѣ(ч)ною почавъши ш(т) судѣковъскои границѣ оузъ гороу Рудиною(ю) ажъ до княжеи ки(р)ници подъ лугъ съзънана ста(р)цювъ и выведена границѣ присудили есмы с теми добрыми которы же в тотъ ча(с) с нами были. Грыцъкови Рытарѣвскому дѣ(р)жати вѣчъно.

А про то дали есмо грамоту нашу грлицъкови Рытерѣвскому на потве(р)дзена тому ро(з)издъови. И печатъ нашу привисили есмо.

А пры то(м) были свѣдѣци: Панъ Хо(д)ко Бывѣ(л)ский. Па(н) ми(ц)ко вжоуровъски(и). Панъ судѣа Костъко. Па(н) Стахъночъ Челютицъки(и). Панъ Костъко Шелъвовичъ. Па(н) Иванъ Капъли(ч) и инны(х) много добры(х) пры тѣ(м) было.

Я, Федо(р) Со(л)та(н), писа(р) зе(м)ски(и) повету Володимѣ(р)ского, вызнава(м) и чиню я(в)но ты(м) мои(м) листо(м) са(м) на себе и ко(ж)дому зосовна, хто бы того потребова(л) або, читаючи, ш то(м) веда(ти) хоте(л), и(ж) што за волею божею и радою приятѣ(л)скою поняа за себе у ма(л)же(н)ство светое до(ч)кѣ небо(ж)чика Макара Кѣ(с)тицкого и в ма(л)же(н)ки его небо(ж)чицы панѣ(и) Олены пан(н)ѣ Ган(н)ѣ, за которою взя(л) есмы посагу, вена, гроше(и) готовы(х) ко(п) сто лито(в)ское ли(ч)бы, к тому тѣ(ж) кони ездъные, видло рогатое, воны, коровы, ш(в)цы, сви(н)и и ѹвѣ(с) спра(т) домовы(и), статок(к) шт мала до велика.

Рокѣ 6623 Владимиръ Мономахъ, змѣровавъши в Вышгородѣ ц(є)рк(о)въ Бориса и Глѣба, з братъею своею, съ Давыдомъ Св(я)тославичомъ и Олгомъ, братомъ его, перенесли мощи св(я)тыхъ мученикъ Бориса и Глѣба в тѣю ц(є)рковь. При томъ пренесеніи былъ митрополитъ Никифоръ и Феоктистъ, епископъ чернѣговский, Лазаръ переясловский, Никита белогороцкий, Даниилъ гурговский, игѹмены Прохор печерский, Селивестръ Св(я)того Михаила, Сава Св(я)т(о)го Спаса, Григоріи Св(я)т(о)го Андрея, Петръ кловский и инши игѹмены.

А як войско виходило, на тот час розослал архієпископ черніговській Лазар Баранович свої універсали по усіх Україні, жеби народ заховивал три дни пост в тиждню, тоєст: понеділок, середу и пятницу, ані їсти, ані пити. До чого стосуючися, и гетман розослал свої універсали, приказуючи срого, жеби тоє люди заховали, приказавши старшим, жеби того постерігали и непослушних карали.

По смерти кн(я)зя киевского і всеа Русіи Игоря Рюриковича жена Игорова, княгиня Ольга з сыном своим единым Ов(я)тославом, Киевское, Великого Новгорода і всеа Русіи княжение встѣла и не якъ жена, але якъ потужный монарха справовала, и над деревлянами(ж) мужа своего, великого кн(я)зя Игоря Рюриковича, от них забитого, смерти значне помъстилася. Бо деревляне, забивши великого кн(я)зя Игоря, мало важачи киевлянь, послали дватцать зацных з-межи себе людей дв великой княгини Ольгѣ, намовляючи еи и грозячи, авы за нхъ кн(я)зя деревлянского пошла замужъ.

Орѣхи волоскіи для господара добрымъ даромъ вжиимъ суть, бо якъ древо хороше зродить, можна болшъ грошій взати, якъ за иншю ягоду, або яблока. Впрочемъ того, пережовати чи то лѣтомъ, чи то зимою латвѣй. Садити нхъ потреба на весну рано, скоро снѣгъ згине. Вкопати треба яму глѣбоку на локтѣвъ два и насподѣ камѣнямъ, або черепамъ, або цеглою вистелити, и тее присипати землею доброю на локоть и оубити твердо, ажъ до верху.

Якъ зыйдетъ орѣхъ волоскій и ұростетъ, за лѣто, треба вбавовати на зиму соломою. На друге лѣто треба оубавати, щоби при коренѣ чили при земли не давати паросткамъ вдростати, которіи якъ покажѣтса, вдрѣзовати встрожне. Такимъ способомъ догори рости вѣдетъ. Въ лѣтѣ пять або шесть вѣдетъ таковое древо родити. Можна и на хатѣ под(ъ) стрѣхою насыпати, где якъ вилежатса, лѣпина зелена верхна вдрѣе и орѣхи вилѣжатса.

Аще єх(д)на кого ұгризетъ и хто тебѣ вскаже(т), то и(с) того мѣсця не йди и не по(с)тѣпи, кажи води прине(с)ти и сие трижди измовъ, да(и) напити(с) и рану омти: “На полѣ, на потоцѣ стоитъ дѣвѣ крѣсловати(и), а на то(м) дѣвѣ гнѣздо – золотое крѣсло; а у тѣ(м) гнѣздѣ сидитъ гадина, црица-че(р)ница. И приходила до ней лютая половая гадина и прохала ей. Прохала ей: “Гадино, црице-че(р)нице, ходи до мене вимовляти и вишѣптовати о(т) кѣзя зѣва”. И вона мене послушала и по(ш)ла. И тая гадина, котора шкоду ұчинила раву, то нехай вѣжитъ до акия(н) моря. Гдѣ собѣ право знаидетъ, та(м) ей хвѣ(с)тѣ по нере(с)тѣю о(т)падетъ. А сей рабъ вжи(и) где води напетъся, тамъ емѣ то минетъся.

Цариградъ єсть зѣло велики(и), и хороши(и), и моцни(и); стѣни гра(д)ские мурование все камене(мъ) тве(р)ди(мъ). А с тро(х) сторонъ моря обо(и)шли – Чо(р)ное и Бѣлое, то(л)ко зе(м)лею в Царигра(д) мо(ж)но ұво(и)ти о(т) захода сло(н)ца. А вѣди(н)ки вси каме(н)ние, маловано ра(з)ними фа(р)бами. А людей в не(мъ), не то(л)ко тѣ(р)ко(в), але всякого языка, не(с)численое множе(ст)во.

Въ славномъ городѣ тако(ж)де и древе(с) овощни(х) зѣло много, яки(х) в нашої земли нема... А у Цариградѣ рѣки не имѣе(т)ся, ниже криницѣ, дави вила

вода соло(д)кая, але воду переведено попо(д) зе(м)лею за 5 ми(л) и пущено в Цариградѣ на многіе части, что по улицы(х) и подворья(х) всюди иде(т) вода рѣрами и(з) стѣнѣ.

Ми, Великій князь Витовтъ чинимъ знаємо симъ нашимъ листомъ, кто на него үзритъ или үслышитъ чтүчи. Жаловалъ Князь Андрей Васило на Гвидригайла, а Гвидригайло жаловалъ на Андрея. И мы того досмотрили и разделили того на полы что отъ Андреева села половина поля тянетъ, то есмо повернүли к Андреевү селү, а что отъ Гвидригайлови. Андрей имаеть володети ү своей половинѣ оүкронича, а Андрею не окупати.

Того ж року войска царского величества з козакамы, зъ полъкомъ миргородским и гадяцкимъ и инымъ, ходили под городъ Юрьев ливонский, где войска шведскіе зоставалысь, и такъ, за ласкою божією, розбиты доцентү, и городъ Юрьев ливонскій люде царскіе опановалы и армать чотиреста ү шведовъ отняли й зъ победою верүлися. А наши войска козацкіе зъ наказним гетманомъ Даниломъ Апостоломъ домовъ отступили, тилко заставивши тамъ компаніи охочого войска два полки.

Козак Голота

Ой, полем килійським,
То шляхом битим гординським.
Ой, там гүляв козак Голота,
Не боїтьса ні огня, ні меча,
ні третього волота.

Письмо, написаное к гнѣдинскому священнику

Отец Иван,
Петро й Степан
З своими жънками,
Просим до нас,
Хотя на час,
Приехать Святками,
Бүдем гүлять
И зүхвалять
Рожденного Бога –
Үже от вас
Просто до нас
Зроблена дорога.
Заспиваем
Хоть над чаем,
Выпьем калинѣвки,
Поговорим,
Что сотворим,
Түт же з нами й жънки
Писав Иван,
Бо вміе сам –
Навчився ү школї.

Годъ писать,
Як прозывать-
Вън вам всъм знакомый.

Письмо, написанное к Ивану Филиповичу

Напрасно между людьми тое слово сливет,
Что поп, что видит в людей, тотчас в карман берет.
Ибо не везде оно силу тѹ имеет.
Собственнаго бо дръгой защитить не смеет.
А чтоб чуждое что взять, то во вся опасен,
И людскій во поговор честным всегда страшен.
Вашецъ же, видно, не поп також ни попович,
Но совсъм прост человек, Иван Филипович,
Да не простѹю должность, на себя пріймаеш
И заременно уже дѣйствовать всчинаеш.

Стефан Воевода

На версі Дунаю три роти тѹ стою.
Первша рота тѹрецка,
Дръга рота татарска,
Третья рота волоска.
Ѹ тѹрецькі-м роті шавлями шермѹю,
Ѹ татарські-м роті стрѣлками стрѣляю,
Ѹ волоскім роті дівониця плачет.

Завдання до текстів

1. Позначити позиції ь та ъ.
2. Знайдіть випадки палаталізацій задньоязикових.
3. Знайдіть слова , які ілюструють дію закону відкритого складу.
4. Поясніть походження ѣ .
5. Знайдіть слова з редукованими ы та и .
6. Знайдіть слова зі складотворчими р, л.
7. Визначте слова, які ілюструють наслідки занепаду зредукованих.
8. Визначте походження звука і.
9. Знайдіть приклади перехідних палаталізацій губних перед *j .
10. Знайдіть приклади перехідних палаталізацій передньоязикових перед *j.
11. Знайдіть приклади перехідних палаталізацій задньоязикових перед *j .
12. Знайдіть приклади першої, другої, третьої перехідних палаталізацій задньоязикових під впливом суміжних голосних переднього ряду .

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОРФОЛОГІЇ

1. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Да не посраим землѣ Рускоѣ но ляжем костьми тут мертви.**
2. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **И приспѣ осѣнь, и помяну Олег конь свои, иже бѣ поставил кормити.**
3. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Старыя чти яко отца, а молодыхъ яко братью. В дому своемъ не ленитесь.**
4. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Полечю рече зигзицею по Дүнаєви, омочю беврян рукавѣ в Каялѣ рѣцѣ.**
5. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **И якъ же вы хочете абы вам чинилы люде и вы имѣ такъ же чинѣте.**
6. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Коли свинина начнетъ на бѣлку лаяти, тогда безумный умъ научится.**
7. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Бяше около града лѣсъ и боръ великъ.**
8. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Ольга съ сыномъ своимъ собра вои многи и храбры.**
9. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Половци же оузрѣвшє полкъ Володимеръ повѣгоша гонима гнѣвомъ Божиимъ.**
10. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Половци землю нашу несуть розно и ради суть, вже межю нами рати.**
11. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Как во утелѣ мѣхъ воду лити, такъ безумного учити.**
12. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **И не послуша ихъ Игорь. и вышедше изъ града изъ Корьстѣня.**
13. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Один братъ, свѣт свѣтлый ты, Игорю, оба есѣѣ Святъславличя.**
14. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Ярославна рано плачет в Пүтивлѣ на забралѣ.**
15. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Не дайте пакости дѣяти отрокомъ ни своимъ, ни чюжимъ.**
16. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Игорь же возрѣвъ на небо и видѣ слънце стояще яко мѣсяць.**
17. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Лүчи естъ во утлѣ лодкѣ по водѣ ѣздити. нежелѣ женѣ злѣ тинны повѣдати.**
18. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Даите ми отъ двора по три голүбя да три воробьи.**
19. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Нынѣ ү васъ нѣсть медү ни скоры. но мало ү вас прошу.**
20. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Вси падоша ници и съ многомъ рыданнемъ моляхү Стефана.**
21. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Тѣи во Ольгѣ мечемъ крамолү коваше и стрѣлы по земли сѣяше.**
22. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Головү си развихъ дважды и рүцѣ и нозѣ свои вередих.**
23. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Тако слышахомъ ү самовидецъ бывшихъ тамо в то время.**

24. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Идоша Царьградѹ въ греки, и посла предѣ нимѣ слы, глаголя сице...**

25. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Тут ся два брата разлѹчиста на брезѣ быстрой Каялы, тѹ кровавого вина не доста...**

26. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Не буря соколы занесе чрезъ поля широкая, галици стады вѣжаты къ Дону...**

27. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **От роженя и до свершенья мѹжьства есть емѹ волѣзнь зла.**

28. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Єдин же изрони жемчужнѹ дѹшѹ из хравра тѣла, чрезъ золото ожереліе.**

29. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Червь во древо тлит, а злая жена дом мѹжа своего теряет.**

30. Перекласти подане речення. Зробити повний морфологічний розбір повнозначних слів: **Ночь и день на зною и на зимѣ не дая совѣ оупокоя.**

8. Методи навчання

Залежно від обсягу і складності матеріалу на лекціях викладач застосовує пояснювально-ілюстративний метод та / або метод проблемного викладення, на практичних заняттях – частково-пошуковий та / або репродуктивний методи; організація самостійної й індивідуальної роботи студентів передбачає поєднання прийомів репродуктивного, частково-пошукового та дослідницького методів.

9. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Підсумковий контроль успішності студента (екзамен) має форму контрольного тестування за змістом усього курсу.

Студенти, які упродовж двох семестрів набрали 75 і більше балів, екзамен не складають.

10. Методи та засоби діагностики успішності навчання

Основні методи діагностики успішності навчання – перевірка наукових повідомлень (теми 1–3), контрольне тестування (4–14), вправи (теми 4–14), а також усний контроль (на кожному практичному занятті).

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль			Модульний контроль			Загальна кількість балів
Модуль 1			Модуль 2			
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3	МКР 1	МКР 2	МКР 3	

Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	Тема 11	Тема 12	Тема 13	Тема 14				
2	2	2	2	2	3	2	3	3	3	4	4	4	4	20	20	20	100

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	Відмінно
82 – 89	B	Добре
75 - 81	C	
67 -74	D	Задовільно
60 - 66	E	
1 – 59	Fx	Незадовільно

12. Методичне забезпечення

1. Павленко Л.П. Історична граматики української мови : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л.П.Павленко – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 206 с.

Електронний варіант:

2. Павленко Л.П. До джерел словесних скарбів / Л.П.Павленко. – Луцьк : РВВ Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. –190 с.

Електронний варіант:

Список джерел

Основна література

Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови : нариси із словозміни та словотвору / Бевзенко С. П. – Ужгород : Закарпат. обл. вид-во, 1960. – 416 с.

Історична граматики української мови : [підруч. для студ. мовно-літературних. ф-тів пед. ін-тів] / [О. П. Безпалько та ін.]. – К. : Радян. шк., 1980. – 510 с.

Історична граматики української мови : [навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів] / [М. А. Жовтобрюх та ін.]. – К. : Вища шк., 1980. – 319 с.

Історія української мови : Фонетика / [В. В. Німчук (відп. ред.) та н.]. – К. : Наук. думка, 1979. – 367 с.

Історія української мови : Лексика і фразеологія / [В. О. Винник та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.

Історія української мови : Морфологія / [М. А. Жовтобрюх та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.

Історія української мови : Синтаксис / [Г. П. Арполенко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – 503 с.

Додаткова література

- Арполенко Г. П. Числівник української мови / Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. – К. : Наук. думка, 1980. – 244 с.
- Брайчевський М. Походження слов'янської писемності / Брайчевський М. – К. : Вид. дім "КМ Академія". – 153 с.
- Булаховский Л. А. Исторический комментарий к русскому литературному языку / Булаховский Л. А. – К. : Радян. шк., 1950. – 411 с.
- Булаховський Л. А. Питання походження української мови : історичний коментар до української мови / Л. А. Булаховський ; [ред. І. К. Білодід] // Вибрані праці : в 5 т. Т. 2. – К. : Наук. думка, 1977. – 632 с.
- Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку / О. Горбач // II Міжнар. конгрес українців : доп. і повідомл. ; Міжнар. асоціація українців ; Акад. наук України. – Л. : [б. в.], 1993. – С. 7–12.
- Горшкова К. В. Историческая грамматика русского языка : [учеб. пособие для студ. филол. спец. ун-тов] / К. В. Горшкова, Г. А. Хабургаев. – М. : Высш. шк., 1981. – 359 с.
- Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / Грищенко А. П. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.
- Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови / Гумецька Л. Л. – К. : АН УРСР, 1958. – 312 с.
- Житецький П. Г. Вибрані праці : Філологія / Житецький П. Г. – К. : Наук. думка, 1987. – 327 с.
- Залеський А. М. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові / А. М. Залеський // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 55–62.
- Иванов В. П. Историческая грамматика русского языка : [учебник для студ. филол. спец. фак. ун-тов и пед. ин-тов] / Иванов В. П. – М. : Просвещение, 1983. – 399 с. : ил.
- Истрин В. А. Возникновение и развитие письма / Истрин В. А. – М. : Наука, 1965. – 596 с.
- Карпенко Юрій. Коли і як виникла українська мова / Юрій Карпенко // Мовознавство : тези та повідомл. III Міжнар. конгресу українців. – Х. : Око, 1996. – С. 75–81.
- Керницький І. М. Система словозміни в українській мові : на матеріалі пам'яток XVI ст. / Керницький І. М. – К. : Наук. думка, 1967. – 288 с.
- Коломиец В. Т. Историческая типология славянских языков : Фонетика, словообразование, лексика и фразеология / [Коломиец В. Т. и др.] ; под ред. А. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1985. – 286 с.
- Коломієць В. Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов / В. Т. Коломієць // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 3–11.
- Кондрашов Н. А. Славянские языки / Кондрашов Н. А. – М. : Просвещение, 1986. – 239 с.
- Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. Т. 1 / Крымский А. – М. : [б. и.], 1907. – 545 с.
- Медведев Ф. П. Вступ до курсу історії української мови : [навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів] / Медведев Ф. П. ; за ред. І. К. Білодіда. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1965. – 152 с.
- Мейе А. Общеславянский язык / Мейе А. ; пер. со второго франц. издания ; пер. и прим. П. С. Кузнецова ; под ред. С. Б. Бернштейна. – М. : Прогресс, 2001. – 500 с.
- Мельничук О. С. Питання початкового розвитку східнослов'янської писемності / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 17–22.
- Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / Мельничук О. С. – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.
- Непокупний А. П. Балтійські родичі слов'ян / Непокупний А. П. ; [відп. ред. О. М. Трубочов]. – К. : Наук. думка, 1976. – 183 с.
- Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 3–5 ; 1998. – № 1. – С. 3–13.

- Огієнко Іван. Історія української літературної мови / Огієнко І. ; [упоряд. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
- Павленко Л. П. До джерел словесних скарбів : [навч. посіб. з історії української мови] / Павленко Л. П. – К. ; Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – 102 с.
- Павленко Л. П. Історична граматики української мови : [навч.-метод рек. для студ. спец. “Українська мова та література”] / Павленко Л. П. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 52 с.
- Павленко Л.П. Історична граматики української мови. – Л., 2010. – 206 с.
- Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / Пешковский А. М. – М. : Госучпедгиз, 1956. – 511 с.
- Пещак М. М. Історичні писемні пам’ятки як джерело розвитку мовознавчої науки / М. М. Пещак // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 49–54.
- Півторак Г. П. Виникнення писемності у східних слов’ян за сучасними науковими даними / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 9–21.
- Півторак Г. П. Проблема східнослов’янської прамови / Г. П. Півторак // Мовознавство : доп. та повідомл. на IV Міжнар. конгресі українців ; відп. ред. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 268–272.
- Півторак Григорій. Українці : звідки ми і наша мова / Григорій Півторак. – К. : Наук. думка, 1993. – 200 с.
- Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови : історико-фонетичний нарис / Півторак Г.П. ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1988. – 277 с.
- Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. I–II / Потебня А. А. – М. : Учпедгиз, 1958. – 533 с.
- Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов’янських літературних мов / Русанівський В. М. – К. : Наук. думка, 1985. – 232 с.
- Русанівський В. М. Структура українського дієслова / Русанівський В. М. ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
- Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови : [навч. посіб. для студ. філол. ф-тів пед. ін-тів]. Ч. I / Самійленко С. П. – К. : Радян. шк., 1964. – 234 с.
- Сказания о начале славянской письменности / АН СССР ; Ин-т славяноведения и балканистики ; редкол. : З. В. Удальцова (отв. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1981. – 98 с.
- Скляренко В. Г. Нариси з історичної акцентології української мови / Скляренко В. Г. – К. : Наук. думка, 1983. – 239 с.
- Суффиксальное словообразование существительных в восточнославянских языках XV–XVIII ст. / [Е. Н. Прокопович и др.]. – М. : Наука, 1974. – 223 с.
- Сучасна українська літературна мова / [А. П. Грищенко та ін.] ; за ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища шк., 1992. – 449 с.
- Сучасна українська літературна мова : Фонетика / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1967. – 436 с.
- Сучасна українська літературна мова : Морфологія / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 584 с.
- Тараненко О. О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 35–38.
- Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков : историко-диалектологический очерк / Ф. П. Филин; АН СССР ; Ин-т рус. яз. – Л. : Наука, 1972. – 655 с.
- Філін Ф. П. Про походження російської, української і білоруської мов / Ф. П. Філін // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 3–13.
- Флаер Майкл. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори / Майкл Флаер // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 3–10.

Царук О. Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри / Царук О. – Д. : Наука і освіта, 1998. – 323 с.

Шевельов Юрій. Історична фонологія української мови / [Юрій Шевельов] ; пер. з англ. С. Вакуленка, А. Даниленко. – Х. : АКТА, 2002. – 1054 с.

Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії) / Ю. Шевельов // II Міжнар. конгрес україністів : доп. і повідомл. ; Міжнар. асоціація україністів ; Акад. наук України. – Л. : [б. в.], 1993. – С. 54–66.

Якубинский Л. П. История древнерусского языка / Якубинский Л. П. – М. : Учпедгиз, 1953. – 368 с.

СЛОВНИКИ

Білецький-Носенко П. Словник української мови Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1966.

Словарь української мови / За ред. Б.Грінченка. –Київ, 1907–1909.– Т.1– 4.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К, 1982 – 2006. – Т.1 – 5.

Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – Спб., 1893 – 1912. – Т.1 – 3.

Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: В 2-х т. – К, 1977 – 1978. – Т.1 – 2.

Словник української мови: В 11-и т. – К., 1970 – 1980.– Т.1 – 11.

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: Проб.зошит. – К., 1983.

Історичний словник українського языка / За ред. Є. Тимченка. – Х.; К.: Держвидав України, 1930 – 1932.

Є.Тимченко. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVІІІ ст. – Київ–Нью-Йорк, 2003. –Т.1 – 2.

Ф. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – М., 1986 – 1987. – Т.1 – 4.